

УДК:94(4:477)

**КАРОЛЬ БАДЕЦЬКИЙ
ТА ЙОГО НЕВІДОМІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕПІГРАФІКИ ЛЬВОВА
(ДО ІСТОРІЇ АВСТРІЙСЬКОЇ РЕКВІЗИЦІЇ ДЗВОНІВ В
ГАЛИЧИНІ В 1916–1917 рр.)**

Тарас БАРАБАШ

Центральний державний історичний архів України, м. Львів

У статті розглядається наукова діяльність історика–архівіста першої половини ХХ століття Кароля Бадецького. Основна увага приділяється його доробкам про конфіскацію дзвонів на території Східної Галичини в 1916–1917 рр., а також описам їх епіграфіки. Введено в науковий обіг невідомий раніше альбом візрів написів та орнаменту львівських дзвонів, який уклав К.Бадецький.

Ключові слова: Кароль Бадецький, дзвони, реквізиція, епіграфіка, храми Львова.

Одним із завдань історіографії історичної науки є пошук та збирання максимально повної кількості публікацій, напрацювань та творів конкретних науковців. Це дає можливість скласти об'єктивне уявлення про тематику та масштаби їх досліджень, методичку та методологію праці, зрештою, гідно оцінити внесок у розвиток історіографічного процесу. Матеріали наукової діяльності вчених зберігаються у фондах архівів та бібліотек. Частина цих матеріалів – неопубліковані рукописи, з правками та коректурами. Це доволі цінні дані, оскільки відображають процес становлення історика, шляхи та віхи його професійного росту. Актуальність та цінність таких даних зростає особливо в тому випадку, коли аналізуються різноматичні напрацювання одного і того ж автора. Часто серед архівної рукописної спадщини можна відшукати невідомі раніше твори, що відображають зацікавлення конкретними історичними проблемами¹. Це дає можливість детальніше встановити сферу наукових інтересів вченого, і визначити його внесок (на фоні інших науковців) у дослідженнях певної проблематики.

Одним з істориків першої половини ХХ ст., що займався різними аспектами історичної (і не тільки) науки, був працівник Архіву давніх актів у Львові (від 1914 р.), згодом – його директор (1937–1939, 1941–1944 рр.) Кароль Бадецький (1886–1953 рр.). Від 1948 р. був професором Ягеллонського університету у Кракові². К.Бадецький вивчав міщанську літературу Польщі³, філігранологію⁴, займався проблемами архівознавства. Так, у 1934 році він підготував звіт під назвою “Архів міста Львова. Його нинішній стан та реорганізаційні, інвентаризаційні та видавничі потреби”⁵. Тривале вивчення архівних документів лягло в основу опублікованого каталогу Архіву давніх актів Львова, де було описано 965 книг⁶. Укладення каталогу можна вважати значним результатом архівознавчої діяльності вченого.

Ще одним об'єктом наукових інтересів К.Бадецького були дзвони, історія їх виготовлення та використання. З цієї тематики було опубліковано кілька праць⁷, та більшість напрацювань залишилися в рукописному і чернетковому варіантах, серед малодосліджених матеріалів наукових робіт “Дзвони львівських костелів”⁸ та “Дзвони львівських церков”⁹ фонду Кароля Бадецького у Центральному державному історичному архіві України у Львові. У своїй статті “До історії дзвонів Львова” Богдан Кіндратюк згадує про ці матеріали¹⁰, але не робить посилання на них, хоч ставить за мету публікації систематизувати інформацію про історію використання дзвонів у Львові. Матеріали стосовно дзвонів костелів сформовані у 4 справи, загальною кількістю 388 аркушів; стосовно дзвонів церков – теж в 4 справи, загальною кількістю 305 аркушів. До справ входять рукописи та машинописи, фотографії, витяги із архівних джерел, вирізки із газет, листування, телеграми та інші дотичні матеріали. Бадецький також робив виписи із магістратських книг Львова та друкованої літератури до загальної історії львівського ливарництва та дзвонів Галичини¹¹.

Окрім того, про зацікавлення К. Бадецького історією ливарництва, дзвонами як предметами, що мають історико–культурну та сакральну цінність, свідчать зібрані ним матеріали про конфіскацію дзвонів австрійською владою на території Галичини під час Першої світової війни для воєнних потреб¹². На сьогоднішній день є деякі дослідження реквізиції дзвонів Галичини – Е. Лозового¹³, М.Трояновської¹⁴, Ю. Смірнова¹⁵ та ін., але діяльність Бадецького щодо збереження дзвонів там розглядається спорадично. Найбільше уваги цьому питанню приділив Е. Лозовий¹⁶. Та до цього часу немає окремого дослідження, де було б проаналізовано значний, як буде показано далі, внесок вченого у цю справу.

14 серпня 1916 року в Галичині австрійське командування розпочало реквізицію дзвонів для переливання їх на гармати, що тривала до 6 вересня того ж року. Друга хвиля реквізиції припала на серпень–листопад 1917 року. Планувалось конфіскувати 2/3 частини від загальної ваги дзвонів, а 1/3 частину залишити. Міністерство віровизнань та освіти дало вказівку церковним владам зберегти дзвони, які мають мистецьку або історичну цінність. При наявності таких в храмах їх служителі мали повідомити Крайовий уряд збереження пам'яток культури в Кракові, щоб той допоміг звільнити їх від реквізиції¹⁷. Парафіяльні уряди мали повідомити римо–католицьку митрополичу консисторію, скільки дзвонів є в підпорядкованих духовних установах, час їх відливу, вагу дзвонів (у кілограмах) та подати інформацію про написи на дзвонах (у випадку їх наявності)¹⁸. Також крайовий консерваторський уряд давав вказівку, щоб із дзвонів, які було заплановано реквізувати, робили паперові відтиски або відбитки вирізьблених написів, гербів, орнаментів. Принагідно було розроблено інструкції щодо виготовлення паперових відтисків (відбитків)¹⁹. Рекомендувалось робити гіпсові відлитки та фотографії–матеріали, що є довговічнішими у плані їх фізичного збереження та кращими з огляду на детальніше відтворення вигляду

дзвонів. Висловлювалось сподівання, що після війни на нових дзвонах можуть бути відтворені написи та орнаменти старих, реквізованих²⁰.

У пресі миттєво поширилось масове несхвалення процесом реквізиції. “Trudno pisać o bezwzględności panów, zabierających dzwony, panów, dla których nieraz roztrzygająca nie była starożytność, nie piękność głosu dzwonu” – таким було ставлення “Echa Przemyskiego”²¹. “Żołnierz nie jest antykwarem” – писало львівське видання “Gazeta Wieczorna”²². К. Бадецького уповноважили бути експертом в справі реквізиції на території Східної Галичини. Він дуже активно включився у процес захисту та збереження дзвонів: так, разом із М. Орловичем, К. Осінським робив гіпсові відлитки та фотографії реквізованих дзвонів²³, постійно звертався до військового командування з проханням дозволити йому огляд і фотографічну зйомку дзвонів, які було заплановано реквізувати²⁴. Відлитки згодом передавали до Національного музею імені Яна III Собеського та до Історичного музею у Львові. Серед архівних матеріалів Бадецького збереглося три зроблені ним перебивки вирізьблених надписів на паперові стрічки²⁵, що дають уявлення про натуральну величину, модульні пропорції та особливості виведення літер. П. Слободян вказує, що К. Бадецький закупив дзвін церкви Собору Пресвятої Богородиці села Городовичі (тепер – Старосамбірський район Львівської обл.) в 1917 році для зібрання Історичного Музею міста Львова з числа дзвонів, реквізованих австрійською владою²⁶. До Бадецького звертались представники різних установ з проханням забезпечити збереження реквізованих дзвонів, які, на їх думку, не повинні бути знищені²⁷.

Усі зібрані матеріали Бадецький долучав до написання згаданих робіт про дзвони церков та костелів Львова. Після наведення короткої довідки про історію храму, вчений подавав опис кожного дзвону, що супроводжувався коментарями на полях аркуша: “реквізований” (вказується день, місяць і число реквізиції або місяць і рік), “звільнений від реквізиції” (якщо визнавалась доцільність його подальшого збереження), “забраний від реквізиції” (фактично врятований від знищення зусиллями К.Бадецького та його колег). Вимірювались вага, висота, ширина та об’єм дзвонів. Щодо написів, то визначались місце розташування їх на корпусі дзвона, мова, часом пропорції у сантиметрах – висота/ширина літер та довжина надпису, у скільки рядків він зроблений, які у надписі є скорочення, лігатури, як їх розтлумачити. Встановлювалось походження написів, ким зроблені і коли. Часто зміст надписів використовувався для встановлення часу, місця відлиття дзвону та особи майстра–ливарника. Особливості гравіювання літер, їх графічну природу передано та перемальовано доволі точно. Такий висновок можна зробити, порівнюючи із оригіналом напису на фотографіях. Описані і подані фотозображення орнаментів дзвонів – герби, медальйони, ливарницькі марки та ін. Простіші за графічною структурою орнаменти перемальовувались від руки.

Серед документів до конфіскації дзвонів 1916–1917, зібраних Бадецьким, знаходиться проект укладення каталогу епіграфіки та орнаментики дзвонів на

територіях, де була проведена реєстрація. Каталог мав би складатись, згідно з проектом, із трьох частин: 1) епіграфіка та орнаментика малопольських дзвонів XVI–XIX ст.; 2) епіграфіка та орнаментика малопольських дзвонів XX ст.; 3) епіграфіка та орнаментика львівських дзвонів²⁸. Всього, за підрахунками К. Бадецького, до каталогу мали б увійти взірці написів та малюнків із 1495 дзвонів²⁹. Проект, як виявилось, частково був втілений в життя. В бібліотеці ЦДІА України у Львові автор цієї статті знайшов “Album wyboru epigrafiki i ornamentyki dzwonów lwowskich XIV–XIX w.”, основну частину змісту якого складають фотографії та ілюстрації написів і орнаментів. За основу для розміщення (вклеювання) фотографій було взято типовий для довоєнних часів фотоальбом з картонними аркушами. Кількість аркушів складає 11, кількість ілюстрацій – 82. На звороті титульної обкладинки альбому, у лівому верхньому кутку міститься напис: “Compe(c)t 2 egzempl(arza)”. Очевидно, К. Бадецький залишив один екземпляр для себе, а інший передав до архівної бібліотеки. Альбом був вписаний до інвентарних книг бібліотеки в 1960 році, і раніше в науковий обіг введений не був. Посилань на нього в дослідженнях австрійської реєстрації дзвонів чи історії дзвонів Львова, Галичини теж не фіксується.

В основному в альбомі зібрані ілюстрації дзвонів львівських церков та костелів. Виняток становлять зображення з міської ратуші та Янівського кладовища. Основою для формування альбому стали матеріали згаданої наукової роботи про дзвони та костели Львова. Під ілюстраціями подаються: назва храму (скорочена або повна), порядковий номер дзвону (по їх старшинству – від старшого до сигнатурки), вказується дата (точна або приблизна) відлиття дзвонів. На огляд представлено дзвони майже всіх існуючих на той час храмів Львова, крім костелів святої Софії³⁰, Войцеха³¹, Лазаря³², Казимира³³, Єлизавети³⁴, реформаторів³⁵, латинського кафедрального собору³⁶ та Личаківського кладовища³⁷. У додатку № 1 міститься таблиця – покажчик справ фонду Бадецького у ЦДІАУЛ, звідки взято конкретні ілюстрації написів на дзвонах до альбому.

К. Бадецький писав у своїх статтях, що гіпсові відлитки, фотографії та паперові відтиски надписів, які зробив він та його колеги, є джерелом для епіграфічних досліджень³⁸. Таке наукове формулювання цінності надписів на дзвонах, а також наукові описи їх і укладення каталогу ілюстрацій дає можливість ввести вченого в ранг дослідника не лише літератури та проблем архівознавства, а й епіграфіки.

Уперше епіграфікою Львова в історіографії зацікавився Маврикій Дідушицький. Його увагу привернули написи Латинського кафедрального собору. У дослідженні історії храму Дідушицький присвятив увагу наявним і втраченим написам, та докладно на їх епіграфічних особливостях не зупинився³⁹. У 1969 році найвідомішим написам Львова присвятила статтю російська дослідниця епіграфіки Олена Федорова⁴⁰. Окремими питаннями вірменської епіграфіки Львова займались український вірменист Ярослав Дашкевич та польський Едвард Триярський⁴¹. У 2008 році вийшов друком спільний проєкт Андрія

Содомори та Маркіяна Домбровського “Латинські написи Львова”⁴² – ілюстрована збірка латинських написів на житлових будинках Львова, соборах, каплицях, монастирях, навчальних закладах, бібліотеках та пам’ятниках. Список цих досліджень можна було б поповнити публікацією рукописів К. Бадецького для кращої репрезентації і глибшого пізнання історії розвитку епіграфіки міста Львова.

Додаток № 1

Таблиця-показчик архівних матеріалів, з яких взято ілюстрації до каталогу К.Бадецького “Album wyboru epigrafiki i ornamentyki dzwonów lwowskich XIV–XIX ww.”

Храм	Час відлиття дзвонів храму	№ аркуша у каталозі “Album wyboru epigrafiki i ornamentyki dzwonów lwowskich XIV–XIX ww.”, на якому розміщені ілюстрації написів дзвонів	Архівні реквізити матеріалів дослідження дзвонів костелів та церков Львова ⁴³ , звідки взято ілюстрації до альбому
Собор святого Юра	1341 р. 1665, 1668 1728	1 3в 7	Ф. 138. – Оп. 1.– Спр. 34. – Арк. 1– 21
Костел бернардинів	1588 1680	1зв. 3 зв.	Ф. 138. – Оп. 1.– Спр. 14. – Арк. 12–67
Костел бенедиктинок	1596 1653 XVII ст.?	1 зв., 2 3 5 зв.	Ф. 138. – Оп. 1.– Спр. 14. – Арк. 83–95
Вірменський костел	1626 1738	2 зв. 8 зв.	Ф. 138. – Оп. 1.– Спр.16.– Арк. 75– 105
Костел Марії Магдалини	1645 1699 1738	2 зв. 4 зв. 8 зв.	Ф. 138. – Оп. 1.– спр. 16. – Арк. 18–33
Костел святої Анни	1663 1663? XVII ст.? 1841	3 4 зв. 5 10 зв.	Ф. 138. – Оп. 1.– Спр. 16. – Арк. 106–12

Церква Святої Параскевії	1663 1714	3 зв. 6 зв.	Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 61–79
Костел Марії Сніжної	XVII ст.? 1728	5 7	Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 64–87
Успенська церква	1779, 1783 18 ст.? 1786 1885, 1889	9 зв. 5 10 11	Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 1– 60
Костел ордену сакраменток	XVII ст. ? XVII–XVIII ст.? 1728 1730	5 зв. 5 зв. 7 7 зв.	Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 16, Арк. 67– 75
Костел святого Антонія	XVII ст. ? 1701 р. 1747	5 зв. 6 8 зв.	Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 16, Арк. 46– 55
Церква святого Онуфрія	XVII–XVIII ст. ? 1710 1729, 1733	5 зв. 6 7 зв.	Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 38–80
Костел ордену францисканців	1712 1737 1769, 1771	6 8 9	Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 56–66
Костел святого Мартина	1719	7	Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 68–82
Костел ордену єзуїтів	1734, 1735	8	Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 11–22
Костел ордену кармелітів босих	1753	9	Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 34–45
Костел ордену домінікан	1764	9	Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 1– 63
Церква святого Духа	1787	10	Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 48–51
Церква Петра і Павла	1851	10 зв.	Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 86

Костел святого Івана Хрестителя	1855, 1876	10 зв.	Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 1–17
Церква святої Урсули	1878	11	Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 17.– Арк. 60–65
Преображенська церква	1898	11	Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 32.– Арк. 1–47
Костел святого Миколая	1716 1773 1799	6 зв. 9 10	Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 1–11
Церква святого Миколая	1683 XVII ст. ? 1743	4 зв. 5 8 зв.	Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 22–37

**CAROL BADECKI AND
HIS UNKNOWN RESEARCH OF L'VIV EPIGRAPHIC
(FROM THE HISTORY OF AUSTRIAN BELL CONFISCATION
IN GALICIA IN (1916–1917))**

Taras BARABASH

Central State Historical Archives of Ukraine, L'viv

The scientific activity of a historian and archivist Carol Badecki at the first half of 20th century has been viewed in the article. The main attention is paid to his work about the confiscation of cathedral bells on the territory of Eastern Galicia in 1916–1917 and the description of their epigraphic. An unknown before album of epigraphic and ornament examples of L'viv cathedral bells created by Badecki has been presented to the scientific circles.

Key words: Carol Badecki, bells, confiscation, epigraphic, L'viv cathedral.

¹ Куценко Ю. Невідоме дослідження про Михайла Драгоманова / Ю.Куценко // Південний архів. Історичні науки: Збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 30. – С.198–210.

² Matwijów M. Ostatnie dni okupacji niemieckiej i zajęcie Lwowa przez Rosjan w “Dziennikach” Karola Badeckiego (15–28 lipca 1944 r.) / Matwijów M.. – Rocznik Lwowski. – 1999. – S. 31; див. детальніше біографію К. Бадецького: Biogramy uczonych polskich – Cz. I – Nauki społeczne – Z. 1.(A-J) – Wrocław, 1983.

³ Badecki K. Polska komedia rybałtowska. – Lwów. 1931; Badecki K. Polska liryka mieszczańska. – Lwów. 1936; Badecki K. Polska fraszka mieszczańska – Kraków. 1948; Badecki K. Polska satyra mieszczańska. – Kraków, 1950.

⁴ Badecki K. Znaki wodne w księgach Archivum miasta Lwowa: 1382–1600 rr. – Lwow. 1928.

⁵ Центральний державний історичний архів України, м.Львів: путівник. – Львів; Київ, 2001. – С. 8–9.

⁶ Там само. С. 9; *Badecki K.* Archiwum akt dawnych miasta Lwowa a oddział staropolski. – Т. III. Księgi i akta administracyjno-sądowe 1382—1787. – Lwów, 1935; *Badecki K.* Archiwum akt dawnych miasta Lwowa a oddział staropolski. Т. IV. Księgi rachunkowe (longerskie) 1404—1788. – Lwów, 1936.

⁷ *Badecki K.* Leonard Herle. Ludwisarz i jego lwowskie działa. 1544–1572. – Lwow; Warszawa; Krakow, 1932; *Badecki K.* Ludwisarstwo lwowskie za Zygmunta I. – Lwow, 1921; *Badecki K.* Lwowska wieża ratuszowa i jej dzwony. – Lwów, 1920; *Badecki K.* Średniowieczne ludwisarstwo lwowskie. – Lwow, 1921; *Badecki K.* Zniszczony dzwon bernardynow lwowskich. – Lwow, 1930; *Badecki K.* Leonard Herle. Ludwisarz i jego lwowskie działa. 1544–1572. Lwow: Warszawa; Krakow, 1932.

⁸ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі –ЦДІАУЛ) – Ф.138 – Оп. 1 – Спр. 14–17.

⁹ Там само. – Ф. 138. – Оп. 1– Спр. 32–35.

¹⁰ *Кіндратюк Б.* До історії дзвонів Львова // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету.– 2008. – № 9. – С. 41.

¹¹ ЦДІАУЛ. – Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 27, 30, 31.

¹² Там само. – Спр. 21–23, 25.

¹³ *Лозовий Е.* Реквізиція дзвонів в церквах і костелах Східної Галичини в роки I світової війни // Україна в минулому.–1993.– Вип. 4.– С. 64–75.

¹⁴ *Трояновська М.* Про австрійські реквізити дзвонів і гіпсових плакеток зі збірок національного музею перемиської землі // Народознавчі зошити. – 2003. – Ч. 1–2. – С. 352–355.

¹⁵ *Смірнов Ю.* Реквізиція церковних дзвонів у Галичині під час I Світової війни // Галицька брама.–2007.–Ч. 7–8.–С. 35–37.

¹⁶ *Лозовий Е.* Реквізиція дзвонів... – С. 67–68, 72–23.

¹⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 138. –Оп. 1.– Спр. 22. – Арк. 28.

¹⁸ Там само. – Арк. 36 зв.

¹⁹ Там само. – Арк. 29.

²⁰ Там само. – Арк. 28 зв.

²¹ W obronie dzwonow // Echo Przemyskie.– Przemysł. – № 56. – 22 lipca 1917. – S. 1.

²² Dzwony // Gazeta wieczorna. –Lwów. – № 3109. – 7 września 1916. – S. 6.

²³ ЦДІАУЛ. – Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 18, 21.

²⁴ *Лозовий Е.* Реквізиція дзвонів... –С. 72.

²⁵ Там само. Арк. 101–101б.

²⁶ *Слободян П.* Дзвони XVI–XVII століття в колекції Львівського історичного музею //http://www.lhm.lviv.ua/kolekciyi/dzwony_xvi__xvii_stolittya_v_kolekciyi_lvivskogo_istorychnogo_muzeu.html [07.02.2012]

²⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 1.

²⁸ Там само. – Спр. 22. – Арк. 145–145 зв.

²⁹ Там само. – Арк. 145 зв.

³⁰ ЦДІАУЛ. – Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 1–4.

³¹ Там само. – Арк. 5–10.

³² Там само. – Арк. 23–32.

³³ Там само. – Арк. 33–37.

³⁴ Там само. – Арк. 51–59.

³⁵ Там само. – Арк. 38–42.

³⁶ ЦДІАУЛ. – Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 88–116.

³⁷ Там само. – Спр. 32. – Арк. 83–87.

³⁸ Там само. – Спр. 25. – Арк. 31.

³⁹ *Dzieduszycki M.* Kościół katedralny lwowski obrządku łacińskiego p. w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny.–Lwów, 1872. – 94 s.

⁴⁰ Федорова Е. Латинские надписи города Львова // Вопросы классической филологии. – 1969. – Вып. 2. – С. 207–225.

⁴¹ Дашкевич Я., Грыярский Э. Армяно-кыпчакская надпись из Львова (1609) и вопросы изучения средневековых памятников армяно-кыпчакской эпиграфики // Rocznik Orientalistyczny. – 1973. – Т. 35. – З. 2. – С. 123–135.

⁴² Содомора А., Домбровский М., Кісь А. Anno Domini = Року Божого: Латинські написи Львова. – Львів, 2008. – 288 с.

⁴³ ЦДДАУЛ. – Ф. 138 (Кароль Бадецький) – Оп. 1.